

4. 4. Zpět na Zemi – člověk

- A. Člověk jako živý tvor – spis *O duši*
- B. Člověk jako tvor usilující o dobro – *Etika Níkomachova*
- C. Člověk jako tvor žijící ve společnosti – *Politika*

4. A. Člověk jako živý tvor

Plán výkladu o spise *O duši*

- a. Metodologie zkoumání duše (I 1)
- b. Vymezení duše (II 1)
- c. Duše a život – úrovně života (II 2-4)
- d. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)
- e. Rozum a myšlení (III 4-6)
- f. Duše a počátek místního pohybu? (III 9-11)

4. A. a. Metodologie zkoumání duše (I 1)

- Věda o duši je významná pro poznání přírody, neboť duše je „jakoby počátek živých bytostí.“
- témata psychologie:
 - ke které kategorii duše náleží?
 - je v možnosti nebo je určitou skutečností?
 - je dělitelná nebo nedělitelná?
 - jsou všechny duše stejnorodé nebo se liší druhově nebo rodově – tj. je druhově stejná či rozdílná např. duše lidská a duše jiných živočichů?
 - jestliže není mnoho druhů duší, nýbrž jen mnoho částí jedné duše, je třeba zkoumat celou duši nebo části?
 - je třeba poznat nejen podstatu, nýbrž i vlastnosti, protože ty nám umožňují vyjádřit se správněji i o podstatě
 - jsou všechny duševní stavy sdíleny i tělem, nebo existuje zvláštní vlastnost duše samotné? →

4. A. a. Metodologie zkoumání duše (I 1)

Duše a typy věd

- poslední téma vedlo Aristotela k zajímavé úvaze:
 - přírodovědec („fyzik“) – určení z hlediska látky – duševní stav jako určitý druh pohybu (hněv = var krve nebo tepla v srdci)
 - dialektik – určení z hlediska tvaru a bytnosti (εἶδος καὶ λόγος; hněv = touha po odvetě)
- předměty věd – kam patří duše?
 - **fyzika** – neodlučitelné, pokud je neodlučitelné
 - **matematika** – neodlučitelné ve skutečnosti, avšak abstrahované od konkrétního tělesa (čára, plocha...)
 - **první filosofie** – odlučitelné (odloučené) pokud je myšleno jako odloučené
 - duševní stavy jsou neodlučitelné od těla → psychologie tedy spadá pod „fyziku“

4. A. b. Vymezení duše (II 1)

- duše je tedy **podstatou** (οὐσία, ve smyslu „tvar“ – εἶδος) přírodního těla, které má v možnosti život
- duše je **první skutečností** (πρώτη ἐντελέχεια) organického těla
- duše je **bytností** (τὸ τί ἦν εἶναι) přírodního tělesa; znamená „být živým organismem“
- jako taková je duše **neoddělitelná** od těla
 - ale u **některých jejích částí** nemusí odloučení nic bránit, jestliže nejsou skutečností – ἐντελέχεια – žádné části těla...
- určité tělo je určitou možností a skutečnost každé věci se přirozeně projevuje v její konkrétní možnosti, tj. ve vlastní látce → v určitém těle může být pouze určitá duše

4. A. c. Duše a život – úrovně života (II 2-4)

- mít duši = žít. Ale co znamená „žít“?
- projevy života:
 - myšlení
 - smyslové vnímání
 - pohyb a klid
 - výživa, růst, ubývání
- úrovně života – podle počtu a druhu obsažených duševních mohutností (tj. např. rostliny a živočichové se liší v první řadě duší, nikoli tělem!; viz také *Terminologie*):
 - rostliny – vyživovací duše = nezbytná podmínka života → výživa a plození
 - živočichové – navíc smyslové vnímání → žádostivost → schopnost pohybu
 - člověk – navíc rozum → myšlení

4. A. d. Vnímání jako funkce duše (III 1 + 12-13)

- existuje pouze 5 smyslů
 - pohyb a klid, tvar, velikost, číslo postřehujeme jakýmsi společným smyslem, přičemž patero smyslů je vnímá „mimotoň“
 - právě kvůli lepšímu postížení těchto společných vlastností máme více smyslů, a ne pouze jeden
- pro živočicha je nezbytný pouze hmat:
 - bez něj by se nemohl ničemu vyhnout a nepřežil by
 - nevnímal by ani potravu (a tedy ani nenašel → nepřežil...)
 - chuť je totiž také druhem hmatu
 - bez ostatních smyslů (i bez chuti) může živočich žít
 - ztráta hmatu znamená zánik celého živočicha (ztráta např. zraku ne)
- hmat je prvním a základním smyslem

4. A. d. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)

i. Základní charakteristiky vnímání (II 12)

- smysl (jako duševní δύναμις) je schopen přijímat smyslové tvary bez látky, jako vosk přijímá znak prstenu bez železa nebo zlata
- smysl zaměřený na jednotlivý předmět bývá drážděn předmětem, který má barvu nebo chuť nebo zvuk (nikoli předmětem jako jednotlivinou, nýbrž jeho vlastnostmi),
- čidlo je (tělesné) ústrojí, v němž je taková schopnost
- čidlo představuje určitou střední hodnotu vnímané veličiny, od níž se připodobňuje podnětu (chladné ← vlažné čidlo → teplé)

4. A. d. Vnímání jako funkce duše (II 5-12)

ii. Vnímání z hlediska možnosti a skutečnosti (II 5)

- vnímání závisí na vnějším předmětu (nevidíme, když nemáme co vidět) → je mohutností, možností (δύναμις)
- co je schopné vnímat (tj. smyslový orgán), je **v možnosti** takové, jaké je **ve skutečnosti** to, co je předmětem vnímání (tj. vnější těleso)
- schéma procesu vnímání:
 1. smyslový orgán pasivně „čeká“ na uskutečnění vjemu
 2. podnět (vnější těleso) skrze prostředí zapůsobí na orgán, který působení „vytrpí“
 3. tímto působením se orgán připodobní podnětu a stane se stejným jako on
- příklad schématu:
 1. ruka (kůže jako orgán hmatu) přivyklá prostředí nevnímá a „čeká“ na podnět
 2. chladnější předmět při zprostředkovaném dotyku působí na teplejší ruku, ruka je vůči němu ve stavu trpnosti
 3. ruka se působením ochladí a připodobní předmětu

4. A. e. Rozum a myšlení (III 4-6)

i. Rozumové poznání z hlediska možnosti a skutečnosti (III 4)

- myšlení podobně jako vnímání je dráždění tím, co je myslitelné
- rozum je neměnný, ale vnímavý pro tvar, **v možnosti** takový a takový → mohoucnost, δύναμις
- rozum v možnosti je v jisté míře myslitelnými předměty, ale ve skutečnosti není ničím, dokud nemyslí
- rozum poznává bytnost věcí, oddělenou od látky
- může myslet sám sebe, protože u bytostí bez látky je **myslící a myšlené totožné**

4. A. e. Rozum a myšlení (III 4-6)

ii. Rozum činný a trpný – νοῦς παθητικὸς καὶ νοῦς ἀπαθής (III 5)

- u všech přírodních bytostí je třeba rozlišovat
 - látku, která je u všeho možností
 - příčinu a působícího činitele
- tedy také rozum je
 - a) jednak takový, že se stává vším = možnost
 - b) jednak takový, že jako jakási zdatnost všechno působí (podobně jako světlo činí možné barvy barvami skutečnými) = skutečnost
- ad a) παθητικὸς = „trpný“, pomíjivý, proměnlivý
- ad b) ἀπαθής = „bez trpění“ (neměnný) → činný (ποιητικός), odloučený, nesmíchaný, nesmrtelný, věčný, jeho jsoucností je ἐνέργεια
- srovnejte tento rozum s prvním pohybujícím nepohnutým!

4. A. f. Duše a počátek pohybu? (III 9-11)

- zdroj místního pohybu – jedna z nezákladnějších charakteristik duše
- působí pohyb celá duše, nebo jen její část? Která by to byla?
 - vyživovací (θρεπτικόν)?
 - vnímaná (αίσθητικόν)?
 - obrazivost, představivost (φανταστικόν)?
 - rozum (λογιστικόν, νοῦς)?
 - nebo snad žádostivost (ὀρεκτικόν)?

4. A. f. Duše a počátek pohybu? (III 9-11)

- θρεπτικόν není zdrojem pohybu:
 - místní pohyb je účelový na základě představivosti nebo žádostivosti – θρεπτικόν s nimi nespolupracuje
 - rostliny nemají schopnost místního pohybu
- αίσθητικόν není zdrojem pohybu:
 - někteří živočichové mají smyslové vnímání, ale místně se nepohybují
- νοῦς spíše není zdrojem pohybu:
 - teoretický rozum se v principu vůbec nezabývá jednáním a nedává pokyny, co konat a nekonat – to je ovšem počátkem pohybu
 - jestliže se rozum i zabývá praktickými záležitostmi, výsledek jeho úvahy nevede vždy k pohybu – může totiž nastat konflikt se žádostivostí
- ὀρεκτικόν také není bezvýhradným zdrojem pohybu:
 - zdrženliví lidé poslouchají rozum i proti žádosti
- tedy φανταστικόν? → viz další úvaha

4. A. f. Duše a počátek pohybu? (III 9-11)

- zdrojem pohybu tedy může být pouze rozum (praktický, který v úvaze směřuje k účelu) a žádostivost
- primárnější je však žádostivost, protože žádané je počátkem úvahy praktického rozumu
 - → rozum nepohybuje bez žádostivosti, žádostivost bez rozumu či dokonce proti němu ano
 - také obrazivost působí pohyb se žádostivostí
 - žádostivost je hybným činitelem v duši
 - jen ta živá bytost, jež má žádostivost, má také schopnost vlastního pohybu
- nezbytná je také obrazivost – rozumová (pouze u člověka) nebo vnímavá (i u zvířat)

4. A. f. Duše a počátek pohybu? (III 9-11)

- příčinné schéma pohybu živočicha:
 - pohybující prvky
 - nehybný předmět jako cíl = dobro
 - pohybovaná a pohybující žádostivost jako úsilí o dobro
 - tělesné ústrojí, jímž žádostivost působí pohyb těla
 - děj, který náleží společně tělu i duši
 - tento pohybový tělesný orgán není blíže určen
 - pohybovaný živočich
- srovnejte s výkladem o počátku pohybu ve fyzice!

4. B. Člověk jako tvor usilující o dobro

Plán výkladu o *Etice Níkomachově*

- a. Metodologie etiky (I 1)
- b. Etika a duše (VI 2, 13)
- c. Εύδαιμονία jako cíl (I 1-6)
- d. Lidská εὐδαιμονία (X 5-8)

4. B. a. Metodologie etiky – systém vědění

A. Rozsah vědění

- i. Příčiny, prvky a počátky jsou ve všech rovinách, tj. „rodech“.
- ii. Morální a „technologické“ vědění včetně.

B. Kritéria klasifikace

- i. Cíl dané vědy či daného oboru vědění:
 - a. Poznání samo pro sebe.
 - b. Poznání sloužící dobrému jednání, tj. dobrému (po stránce mravní) životu.
 - c. Poznání sloužící vytváření, výrobě – nejčastěji zajištění životních potřeb.

- ii. Předmět dané vědy či oboru.
 - a. Různé vědy poznávají různé úrovně či rody jsou (např. geometrie a aritmetika). Jejich rozdílnost je dána rozdílností předmětu.
 - b. Počátky a důkazy nelze přenášet z jedné vědy do druhé (týká se především teoretických věd).

4. B. a. Metodologie etiky – systém vědění

- **Teoretické vědění – cílem je samo poznání, pravda.**
 - Teologie (první filosofie) – předmět odloučený a nehybný, věčný.
 - Matematika – předmět nehybný a věčný, ale neodloučený.
 - Fyzika – předmět odloučený, ale v pohybu.
- **Praktické vědění – cílem je dobro, dobré jednání.**
 - Politika – dobro pro celou obec.
 - Etika – dobro pro jednotlivce.
 - Vojevůdcovství, hospodářství, řečnictví.
- **Poiétické vědění – cílem je dílo.**
 - Stavitelství.
 - Básnictví.
 - ...

4. B. a. Metodologie etiky - charakteristika

- nejde o teoretické poznání, nýbrž o dosažení dobra → je nutno se zabývat jednotlivostmi:
 - *... tam, kde se pojednává o praktickém životě, všeobecné věty jsou příliš prázdné, zato částečné jsou pravdivější; vždyť praktické jednání se týká jednotlivostí... (EN II 7)*
 - *... úvaha o jednotlivých případech vylučuje naprostou přesnost; ... jednající osoby samy pokaždé musí hleděti k tomu, co jest v určitém případě vhodné, jak se to děje i v lékařství a v kormidelnictví. (EN II 2)*
- menší míra přesnosti – dobro, krása, spravedlnost jsou věci velmi nejisté (EN I 1):
 - *Musíme se ... spokojiti s tím, že pravdu vyjádříme jen zhruba v obryse.*
- Příklad se středem:
 - je třeba volit střed = ctnost
 - nikoli aritmetický střed mezi obecnými krajnostmi, nýbrž s ohledem na nás – jednotlivce

4. B. b. Etika a duše (EN I 13 + VI 2, 13)

Duše:

- nerozumná → mravní ctnosti (štedrost, uměřenost...)
 - rostlinná složka (vyživovací; φυτικόν) – nemá účast na ctnosti, protože nevede k jednání
 - složka žádavá a touživá (ἐπιθυμητικόν καὶ ὅλως ὀρεκτικόν) tj. vnímání, představivost, žádostivost
 - *areté* = správná volba středu
- rozumná → rozumové ctnosti (moudrost, rozumnost...)
 - poznávací (τὸ ἐπιστημονικόν)
 - cílem je pravda (zlem lež)
 - *areté* = moudrost (σοφία)
 - usuzovací či uvažovací (τὸ λογιστικόν)
 - cílem je pravdivý úsudek o cestě k cíli danému správnou žádostí (tj. ctností)
 - *areté* = rozumnost (φρόνησις)

4. B. c. Εὐδαιμονία jako cíl (EN I 1-5)

- Každé umění i věda a také praktické jednání (πρᾶξις) směřuje k nějakému dobru jako účelu.
- V účelech vládní hierarchie a pro vyšší účely si žádáme těch nižších.
- **Nejvyšší dobro je takovým cílem, že jej chceme pro něj samotný a ostatní věci pro něj.**
- Takové dobro činí soběstačným člověka, jeho nejbližší příbuzné a přátele a také obec.
- Takové dobro je obecně označováno termínem εὐδαιμονία („blaženost“).
- Ale v čem spočívá lidská blaženost?
 - život v rozkoši
 - život politický
 - život rozjímavý (θεωρητικός)

4. B. d. Lidská εὐδαιμονία (EN I 6 + X 5-8)

- Blaženost člověka spočívá v tom, co je člověku vlastní a v něm nejhodnotnější (viz analýza mohutností duše):
 - nikoli život – náleží i rostlinám
 - nikoli smyslový život – náleží i živočichům
 - činný život rozumový → skutečná činnost duše ve shodě s rozumem, činnost rozjímavá (θεωρητική)
 - *... nejlepší a nejpříjemnější každému jest to, co jest mu přirozeně vlastní. Tedy pro člověka jest to život podle rozumu, poněvadž to jest nejvíce člověk.*
- Činnost rozumu je nejstálější – rozjímat můžeme téměř bez přestání.
- Činnost rozumu je nejsoběstačnější – není třeba druhých lidí na rozdíl od života spravedlivého.
- To je dokonalá blaženost člověka, pokud trvá po celý život. Ale...
- ... to by vlastně byl už život nadlidský a božský.

4. B. d. Lidská εὐδαιμονία (EN I 6 + X 5-8)

- ... skutečná činnost boha, který nad vše vyniká blažeností, jest asi činnost rozjímavá.
- Vzpomeňme, co vlastně dělá a čím je první nehybné pohybující? (Ctrl+C, Ctrl+V z posledního okna prezentace 4.1 Fyzika_pohyb.)
- **rozum, myšlení** o sobě jako skutečná činnost
- myslí sám sebe (rozum ve stavu činnosti je totožný se svým předmětem) – ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις (1074b34-35)
- → θεωρία = věčný a nejlepší způsob života
- → živá bytost
- → věčná, ve stavu neustálé blaženosti = bůh (jako bytost dokonalá, nadlidská)

4. B. d. Lidská εὐδαιμονία (EN I 6 + X 5-8)

- *Kam až tedy sahá rozjímání (θεωρία), tam i blaženost (εὐδαιμονία), a bytosti, které mohou více rozjímati, jsou i více blažené, ne nahodile, nýbrž v podstatě samého rozjímání; neboť toto jest samo o sobě hodnotné. Tudíž blaženost jest jakési rozjímání.*
- lidská blaženost je vztažena k božské dokonalosti a od ní odvozena
- nyní je aspoň částečně zřejmé, jak může nehybný hybatel pohybovat
- Ale potřebuje pak člověk vůbec žít ve společnosti, když jeho nejvyšší dobro spočívá v soběstačném („poustevnickém“) rozjímání?

4. C. Člověk jako tvor žijící ve společnosti

Plán výkladu o *Politice*

- a. Život teoretický nebo praktický? (VII 2-3)
- b. Politika a etika

4. C. a. Život teoretický nebo praktický? (Polit. VII 2-3)

život politický a prakticky činný X život rozjímavý, vlastní filosofovi

- Blaženost obce a jednotlivce má být tatáž.
- Nejlepší ústava musí umožňovat občanům dobré jednání a dosažení blaženosti.
- Život politický neznamena násilné vládnutí, nýbrž vládu podle přirozenosti → nejlepší činný život.
- Ale θεωρία samotná je také činnost, neboť představuje blaženost, jež je činností (viz stav boha a kosmu!). Proto...
- ... nejvíce činní jsou ti, kdo svým myšlením vedou a řídí i vnější činnosti.

4. C. b. Politika a etika

- politika zahrnuje účely ostatních praktických věd → je jim nadřazena
- jejím předmětem je nejvyšší dobro
- dobro jednotlivce je odvozeno od dobra obce
 - *... i jestliže toto [tj. dobro] jest i pro jednotlivce i pro obec totéž, přece je patrně dobro obce něco většího a dokonalejšího...; vždyť milé jest dosáhnouti dobra i pro jednotlivce, krásnější však a ve větší míře božské dosíci ho pro národ a obce. (EN I 1)*
- dokonalost (ctnost) dobrého člověka či muže je podmíněna a omezena politickou situací
 - *areté* muže = vládnout sám sobě a svým věcem na základě rozumu
 - *areté* dobrého občana = vládnout nebo poslouchat podle politického postavení
- ideálně – blaženost obce = blaženost jednotlivce (viz VII 2)